

УДК 72.03

Г.В.Шевцова,
*кандидат архітектури,
доцент кафедри Основ архітектури і
архітектурного проектування КНУБА*

ОСОБЛИВОСТІ ОБ'ЄМНО-ПРОСТОРОВОЇ СТРУКТУРИ САКРАЛЬНИХ СПОРУД АНІМІЗМУ: РІЗНИЦЯ СХОДУ І ЗАХОДУ, МІСЦЕ УКРАЇНСЬКИХ ДЕРЕВ'ЯНИХ ХРАМІВ

Анотація: в статті розглянуто основні об'ємно-просторові характеристики анімістичних споруд Сходу, Античності, Західної Європи і Слов'янського світу. Виявлена суттєва розбіжність анімістичних споруд Сходу і Заходу. З результатів очевидно, що об'ємно-просторові характеристики української дерев'яної церкви мають явне тяжіння до традицій анімістичних споруд Сходу.

Ключові слова: споруди анімізму, ідея небесних сходів, багатобожні святилища, структури поєднаних башт, відкритий внутрішній простір.

Як ми вже згадували в попередніх публікаціях ^{1, 2 та ін.}, надзвичайно важливу роль для формування об'ємно-просторових форм анімістичних (політеїстичних) сакральних споруд мала ідея стовпу-сходів для божества, що є характерною майже для всіх анімістичних релігій Сходу. Зокрема, прообразом індуїстських ступінчастих баштових споруд-шікхара, вочевидь, став олтар давніх арійців, що являв собою стовп на кубічній основі ¹. Згодом, ця форма відобразилася в індійській буддійській ступі, що мала на верхівці ярусну парасольку «харміка». Щоправда, багато дослідників зводять генезу «шікхара» скоріше до образу гори Меру – легендарного житла індуїстських божеств ³, але для нас це не становить суттєвої різниці, оскільки сакральний сенс гори Меру був той самий, що у олтарного стовпа: вона втілювала ідею сходів для богів з неба на землю і уособлювали ярусну структуру небес: поняття, характерне для світогляду релігій індуїстського кореня ³ (рис. 1а). Схожі традиції були характерними також і для давніх кхмерів (Камбоджа, Таїланд, рис. 1б) ^{4, 5}, та багатьох інших народів Індокитаю (зокрема – Бірми та Індонезії, рис. 1в) ^{5, 6}. Подібними за сенсом є і вертикальні стовбури дерев, що встановлювалися в святилищах синто ¹ і слугували своєрідним мостом для сходження божеств на землю, тощо. Ідея стовпа (гори)-сходів, що поєднує небо і землю і дає змогу божествам в необхідний момент спускатися на землю, вочевидь, отримує розвиток також у вигляді пірамід та ступінчастих башт Вавілону, Єгипту, і Давньої Америки. При цьому, в багатьох традиціях (Індія, Таїланд, Індонезія, Камбоджа та ін.) важливу роль грає ідея наскрізного відкриття вертикального простору в

інтер'єрі споруд, що також пояснюється тенденцією до символічного поєднання простору неба і землі – цього разу – за допомогою внутрішньої структури храму ^{4, 5, 6} (таблиця 1).

Рис. 1 Композитні баштові храми на основі «шікхара». А - Храм Брахмешвара в Бхубанешварі, Індія; Б - Храм Ангкор-Ват, Камбоджа; В – Чанді Севу, Ява, Індонезія

Важливу роль у формуванні об'ємно-просторової структури анімістичних святилищ Сходу грає також центричність планів та поєднання окремих центричних елементів в ланкові або хрестові структури за умови підпорядкованості всіх елементів центральному (Індія, Камбоджа, Бірма, див. рис. 1). Такі тенденції пояснюють передовсім ідеєю необхідності відокремлення сакрального сенсу кожної архітектурної структури (башти) храму, оскільки кожна з них була присвячена іншому божеству, і таким чином весь храм являв собою святилище багатьох божеств ^{4, 5}. Центральне місце в структурі займала башта-помешкання найбільш поважного божества (зокрема – подібні культові традиції є широкоживаними в спорудах давніх кхмерів ⁴). З приходом буддизму традиції збереглися: центральна башта стала присвячуватися Будді, а інші – місцевим божествам (модель кхмерів ⁴), або ж всі башти присвячувалися різним стадіям з життя Будди (індонезійська модель ⁶, див. табл. 1).

Анімістичні традиції Античності суттєво відрізняються: сакральні споруди тут не мають ні вертикального розвитку, ні ступінчастості, ні підпорядкованості інтер'єрів центральному елементу. Натомість, наявні цільні, в більшості прямокутні (видовжені) плани, низька висота споруд відносно їх довжини і ширини, відсутність вертикальних акцентів ⁷ (див. табл. 1).

Для слов'янських, франко-германських та кельтських культур, залежно від часу та географії, можуть бути в деякій мірі притаманні ті чи інші з ознак архітектури Сходу, такі як наприклад центричність плану (залишки кельтських та слов'янських капищ і молельень ^{8, 9}), ступінчастість примітивних об'ємів (як, наприклад, можемо бачити на прикладі кам'яних пірамідок скандинавів), відкриття внутрішнього простору ⁸, тощо (див. табл. 1).

Таблиця 1

Анімiстичні споруди Сходу i Заходу

Країни i регіони	Особливості									
	Вiдмінні для Сходу i Заходу					Загальні для Сходу i Заходу				
	Пірамідальні об'єми або наявність вертикальних елементів	Ступінчасті об'єми або вертикальні елементи	Центричні плани	Композитні плани	Поєднання відокремлених башт у спільну об'ємну структуру	Відкритість внутрішнього простору	Спорідненість з природою	Наявність відкритих святлиць		
Індія	+	+	+	+	+	+	+	+		
Південно-Східна Азія	+	+	+	+	+	+	+	+		
Давня Америка	+	+	+	частково	частково	-	+	+		
Єгипет, Вавилон	+	+	+	-	-	-				
Китай	+	+	+	-	-	-				
Японія	частково	частково	частково	-	-	-	+	+		
Слов'яни, германці, кельти, скандинави	частково	частково	частково	частково	-	частково	+	+		
Античність	-	-	-	-	-	-	+	+		

Цікаво, що певні відомості з ужиткових вірувань давніх слов'ян стверджують, що вони, так само як і народи Сходу, уявляли собі ярусну структуру небес¹⁰. А традиції встановлення сакральних вертикалей (ідолів, дерев) в якості шляху поєднання неба і землі, описувалися неодноразово, і багатьма дослідниками^{9, 11 та ін.}. З археологічних відомостей бачимо також і наявність загальноновживаних (в тому і на українських територіях⁹) традиції влаштування багатобожних святилищ, що могло стати початковим етапом для формування центричних пірамідальних храмів на основі відокремлених башт. Але, в той же час, характеристики сакральних споруд кельтів, франко-германців і слов'ян (принаймні – на нашому рівні володіння інформацією) наближені і до західних (античних) схем: цільних видовжених планів і об'ємів без вертикальних акцентів^{8, 9}. Втім, вивчення таких особливостей у випадку кельтів, аріїв і слов'ян серйозно утруднене поганим станом збереженості і незначною кількістю археологічних залишків сакральних споруд (див. табл. 1).

На основі аналізу фактичних матеріалів, загальною рисою для всього анімістичного простору можна вважати спорідненість сакральних споруд з природою, наявність відкритих святилищ біля визначних природних об'єктів поклоніння та традиції зведення біля них молелень полегшеної конструкції (див. табл. 1).

Тож, бачимо, що стислий аналіз об'ємно-просторової структури архітектурних споруд анімістичних (політеїстичних) вірувань світу, виявляє чітке розмежування традицій Сходу та Античного заходу. Простір кельтсько-слов'янського язичества при цьому може бути охарактеризований як проміжна ланка між ними, що частково уособлює і ті, й інші риси. При цьому, не важко помітити, що провідні об'ємно-просторові особливості української дерев'яної церкви, такі як наявність ступінчастих верхів з відкритим внутрішнім простором (сходи – поєднання неба і землі), або поєднання відокремлених верхів в центричні пірамідальні архітектурно-просторові структури (ідея поєднаного святилища різних божеств, що збереглася з часів язичества) та ін., повністю відповідають класичній структурі анімістичних святилищ Сходу. Таким чином, зрозуміло, що в архітектурі українського дерев'яного храму східна традиція набагато переважає над західною, а анімістичні витоки грають значну роль у формотворенні.

Література

1. Шевцова Г. В. Процеси віддзеркалення будівельних традицій політеїстичних святилищ в сакральних спорудах монотеїстичних релігій (на прикладі розвитку дерев'яного будівництва України і Японії) //

- Сучасні проблеми архітектури та містобудування. – К.: КНУБА. – 2008. – № 19.
2. Шевцова Г.В. Специфіка формування японської пагоди у світлі традицій буддизму та синто // Сучасні проблеми архітектури та містобудування. – К.: КНУБА, 2008. – № 20.
  3. Stierlin H. Hindu India – Paris: TASCHEN, 1998. – 237 p.
  4. Freeman M., Jacques C. Ancient Angkor. – Bangkok : River books, 2003. – 239 p.
  5. Ожегов С., Проскуракова Т., Хоанг Дао Кинь Архитектура Индокитая. – М.: Стройиздат, 1988. – 312 с.
  6. Муриан И. Ф. Искусство Индонезии. – М.: Искусство, 1981. – 240 с.
  7. Архитектура античного мира (Греция и Рим) / под ред. В. Ф. Маркузона, Б.П. Михайлова // Всеобщая история архитектуры. – М.: 1973. – 712 с.
  8. Русанова И.П. Истоки славянского язычества. – Черновцы: Прут, 2002. – 174 p.
  9. Русанова И.П., Тимощук Б.А. Языческие святилища древних славян. – М.: Ладога-100, 2007. – 304 с.
  10. Диба Ю. До походження шатрово-ступеневого завершення дерев'яних церков України (проблема дохристиянських рецепцій) // Сакральне мистецтво Бойківщини: Наукові читання пам'яті Михайла Драгана. – Дрогобич: Відродження, 1997. – С. 27-33.
  11. Михайлина Л. Слов'яни VIII-X ст. між Дніпром і Карпатами. – К.: Ін-т археології НАН України, 2007. – 300 с.

Аннотация

Рассмотрены основные объемно-пространственные характеристики анимистических построек Востока, Запада и Славянского мира. Выявлены существенные отличия в структуре анимистических построек Востока и Запада. Очевидно тяготение пространственных характеристик украинской деревянной церкви к традициям анимистических построек Востока.

Ключевые слова: постройки анимизма, идея небесной лестницы, многобожные святилища, структуры объединенных башен, открытое внутренне пространство.

Annotation

Article examines space characteristics of Eastern, Western and Slavic animistic shrines, bringing to the light principal difference of Eastern and Western models. It became obvious from the results the closeness of Ukrainian wooden church space structure to Eastern animistic model.

Key words: animistic shrines, sky-stair idea, multi-gods sanctuaries, joint-tower structures, open inner space.